ASPECTE LINGVISTICE ALE CONTACTULUI AROMÂNILOR CU ALBANEZII

ON THE AROMANIANS AND THE ALBANIANS LINGUISTICS CONTACT

(Abstract)

In this article I present phonological and morphologic features of three Aromanian subdialects in the Albania . The study is based on fieldwork recordings of Aromanian dialect speakers from urban and rural communities: Shquepur, Stan Cabunara, Fier, Andon Poci, Părmet, Korcea, Moscopole, Greava. In describing these features, this article raises the general descriptive question of how far Aromanian is a Romance language preserved in a Balkan eviroment.

Cuvinte-cheie: aromân, lingvistică balcanică, lingvistică romanică.
Key words: Aromanian, Balkan linguistic, Romance linguistic.

1. În perioada iulie – septembrie 2011 m-am deplasat în Grecia, Albania, R. Macedonia prin contractul postdoctoral POSTDRU „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale", ID 59758/2010, finanţat din Fondul Social European (FSE), prin Programul Operaţional Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 (POS DRU), cu proiectul *IDENTITATE ROMÂNEASCĂ ÎN CONTEXT BALCANIC*.

Dintre românii sud-dunăreni, aromânii sunt singurii care şi-au păstrat până astăzi numele etnic, spunându-şi *aromâni* (*armâńi, rămăń*, sg. *armân, rămăn*), termen care, ca şi dr. *rumân* (< lat. *romanus*), evidenţiază originea latină. Popoarele în mijlocul cărora trăiesc în Peninsula Balcanică îi numesc, în general, *vlahi*[1], termen prin care este desemnată întreaga populaţie romanizată, din nordul şi din sudul Dunării. Grecii îi mai numesc *cuţovlahi* 'vlahi şchiopi',

[1] [1] Numele *vlah* este de origine celtică şi a fost introdus în Balcani pe cale slavă. Termenul *vlah*, care denumeşte o populaţie românească (probabil aromânească) apare în secolul al XI-lea la istoriograful Kedrenos şi se referă la un eveniment petrecut în anul 976 şi apoi în documentul anexat la *Strategikonul* lui Kekaumenos (secolul al XII-lea), scris de un aromân şi atestă prezenţa unei populaţii româneşti în Grecia încă din secolul al X-lea.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

caraguni (purtători de sarici negre) şi *arvanitovlahi* (vlahi originari din Albania), sârbii, *ţinţari* iar albanezii, *rëmëri* şi *čobani*.

Atât lat. *romanus* (> rom. *rumân)* cât şi sl. *vlah,* termeni folosiţi pentru a se numi atât românii nord-dunăreni cât şi românii sud-dunăreni, arată originea comună a acestora, ca descendenţi direcţi ai populaţiei romanizate din Imperiul Roman de Răsărit.

În timpul călătoriei de studii am avut ocazia să efectuăm cercetări de teren la aromânii din Albania în luna iunie. Cu acest prilej am înregistrat texte dialectale în localităţile Shquepur, Stan Cabunara, Fier, Andon Poci, Părmet, Korcea, Moscopole, Greava. De asemnea, am aplicat un chestionar special (pentru păstorit) în Moscopole. Menţionăm că la intrarea în localitatea Andon Poci, vizitatorii sunt întâmpinaţi de urarea inscripţionată în aromână: „Ghini vinitu" „Bine ati venit", iar la ieşire cu urarea „Oară bună" „Drum bun".

În ceea ce priveşte răspândirea aromânilor, am constatat concentrarea lor în câteva zone, si anume: Permet-Fraşari, Corcea-Moscopole, Câmpia Muzachia şi zona Greava-Nicea-Lunca din apropierea oraşului Pogradeţ.

Ne-a interesat îndeosebi, stabilirea grupurilor dialectale, pornind de la faptul că aromânii fărşeroţi veniţi din Balcani şi stabiliţi în Dobrogea se împart în două grupuri şopani şi plisoti, cu deosebiri de grai, aşa cum rezultă din lucrările *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*[2] şi *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea*[3]. Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în Albania, am constatat existenţa acestor 2 grupuri, alături de care există şi altele: *căstrăńoţ*, *jărcăńoţ*, *uińaţ*, *culuńaţ*, *mizuchiari*, *megidoń.* Există unele diferenţe, îndeosebi de ordin fonetic, între aceste grupuri.

În lucrarea noastră ne vom ocupa de graiul fărşeroţilor din Albania sub aspectul concordanţelor lingvistice cu albaneza.

2. Fărşeroţii (sg. *fărşirót*, pl. *fărşiróţ*) au numele derivat de la localitatea Fraşari (alb. *Frashër*), de unde provin o parte dintre ei, anume cei care se numesc ei înşişi *fărşeroţi*. Este vorba de cei din zona oraşului Korcea, Albania (arom. *Curceauă*, alb. Korçë) şi câteva sate din împrejurimi, dintre care unii, pornind spre răsărit, s-au stabilit pe versantul nordic al muntelui Vermio (Macedonia grecească) şi în Nijopole (R. Macedonia). Denumirea de *fărşeroţi* s-a extins, însă, la toţi cei care îşi spun *rămăń* (faţă de *armâń*, cum îşi spun ceilalţi aromâni).

Fărşeroţii în Albania se găsesc în jumătatea sudică a ţării (zona dialectului tosc al albanezei), atât în părţile muntoase sau mai înalte din sud-est şi centru cât şi în câmpia din vest. Fărşeroţii din districtele Vlorë, Fier, Lushnja (câmpia

[2] Saramandu 1972.

[3] Nevaci 2011.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

Muzachia) şi o parte dintre cei din districtul Berat sunt cunoscuţi şi sub numele de *muzăcheari* (arom. *mizuÖári*). Există şi alte denumiri de grup, după ţinuturi sau localităţi: *culuńáţ* sau *cupuńáţ* (din Colonia), *jărcăńóţ* (din Jarcani), *uiańíţ* (din Uianic), *căstrăńóţ* (din Custreţ), *plisóţ* (din Pleasa). Fiind o populaţie de păstori, fărşeroţii cunosc o largă răspândire, îndeosebi în Grecia. Mulţi dintre cei care aveau locurile de iernat în câmpia Tesaliei, la Marea Egee (unde iernau şi pindenii) sau în vest, la Marea Ionică, au rămas definitiv în aceste locuri. Grecii îi numesc *arvanitovlahi* (aromâni originari din ţinuturi locuite de albanezi). Ei ating zonele cele mai sudice ale teritoriului de răspândire a aromânilor în Peninsula Balcanică, ajungând până în apropiere de Misolonghi şi golful Corint.

O parte din fărşeroţii din Albania şi-au părăsit, cei mai mulţi, locurile de baştină şi au ajuns cu turmele până la Muntele Neaguş, deasupra Veriei. Aici ei au ocupat comuna Selia de Sus. O parte dintre aceştia duceau turmele la iernatic în apropiere de oraşul Neaguşte, iar alţii îşi coborau turmele pe ţărmul mării, aşezându-se în apropierea oraşului Caterina, de la poalele Olimpului. Cei din Neaguşte, cu timpul, au fondat o comună numită Hurpani[4]. Cei mai mulţi iernau la Caterina, restul în Câmpia Salonicului (unde de ocupau şi cu agricultura)[5].

În România, fărşeroţii sunt reprezentaţi de subgrupul şópańilor[6] (sg. *şópan°*) şi cel al plisoţilor[7] (sg. *plisót°*) stabiliţi în Dobrogea[8] – între cele două războaie mondiale – alături de ceilalţi aromâni. Fărşeroţii *sopańi,* originari din zona Frashari, s-au stabilit în marea lor majoritate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Grecia, de unde, înainte de al II-lea război mondial au venit în România. Fărşeroţii plisoţ au venit în România din Albania, stabilindu-se în localităţie Palazu MARE, lângă Constanţa şi Pipera lângă Bucureşti.

Deşi s-au publicat numeroase studii despre dialectul aromân vorbit în sudul Dunării, puţine dintre ele s-au întemeiat pe cercetări directe de teren. Un asemenea studiu a publicat Th. Capidan în 1931, sub titlul *Fărşeroţii*, având la bază o călătorie de studii de o lună de zile efectuată în vara anului 1928 la

[4] Horopani, cu timpul a devenit oraş. Şi în ziua de astăzi el este locuit – în mare parte – de fărşeroţi (chiar dacă mulţi nu mai vorbesc limba, ei au conştiinţa apartenenţei la acest grai); Horopani este locul din care bunicii mei (împreună cu tatăl meu) au plecat spre România în anul 1938.

[5] Vezi *Capidan* 1926: 123.

[6] Această denumire a fost dată de plisoţi subgrupului care prin procesul de nomadism a plecat mai devreme în Grecia şi care nu mai păstrează în grai pe *r* uvular [ρ].

[7] Numele lor provine de la localitatea Pleasa din Albania.

[8] Vezi subcapitolul *Fărşeroţii în Dobrogea*.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

fărşeroţii din Albania[9]. După mai bine de opt decenii am vizitat şi noi multe din localităţile menţionate de Th. Capidan în monografia sa, localităţi în care am făcut înregistrări de texte. Am putut confirma, cu acest prilej, multe din particularităţile dialectale ale graiului fărşerot, dar am notat şi fenomene (de ordin fonetic, morfologic, lexical) nesemnalate de învăţatul aromân, unele dintre ele datorate evoluţiei recente a dialectului.

3. În continuare vom prezenta numai câteva particularităţi esenţiale care diferenţiază graiul fărşeroţilor din Albania de restul graiurilor aromâne şi concordanţele cu dialectul tosc al limbii albaneze.

3.1. SISTEMUL FONETIC ŞI FONOLOGIC

3.1.1. Vocalismul. Semnalată parţial la fărşeroţi de Th. Capidan şi ilustrată cu numeroase exemple de Nicolae Saramandu[10] este afonizarea vocalelor finale [i] şi [ă]: *munt–‘munte*’, *afl*^{ă} ‘află’ etc. În ceea ce priveşte rostirile de tipul *afl*^{ă}, fenomenul amuţirii lui *-ă* (în poziţie finală) se întâlneşte în dialectul gheg al limbii albaneze, aşa cum a semnalat Gr. Brâncuş. Credem că în gariul fărşeroţilor *plisóţ* din Albania este o evoluţie internă, dilaectul tosc cu care ei sunt în contact neprezentând fenomenul. În plus, amuţirea vocalei apare şi la *-i* final, realizându-se o serie completă [-u, -ă, -i]. La fărşeroţii din Albania apare reducerea lui *i* scurt final după *r* la pluralul câtorva substantive feminine: *guρ* ‘guri’, *nuρắρ* ‘nurori’ etc.

Labilizarea lui [ă] neaccentuat în silabă posttonică, prin asimilare la timbrul vocalei scurte finale reprezintă o particularitate a fărşeroţilor *plisóţ*: *acúmpur°* ‘cumpăr’, *l̨eagun°* ‘l̨ágăn’, *tálur°* ‘putină’, faţă de *acúmpă°*^{u}, *l̨eágăn°, tálăr°* la fărşeroţii *şópań* şi la ceilalţi aromâni. Labializarea lui *ă* în silabă protonică este un fenomen întâlnit foarte des în graiul fărşeroţilor. După consoane nepalatale, trecerea lui |*ă*| la |*u*| apare atât în cuvinte moştenite cât şi în împrumuturi, iar după consoane palatale, schimbarea se produce numai în cuvinte împrumutate din turcă şi albaneză[11]. Theodor Capidan afirma că

[9] Cercetări de teren la aromânii din ţările balcanice stabiliţi în România (Dobrogea) au efectuat Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului aromânilor din Albania* (1930; extras din „Grai şi suflet”, IV), Nicolae Saramandu, rezultatele fiind publicate în două lucrări: *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea* (1972), *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar* (2007) şi Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea* (2007; 2011 – ed. a II-a). Nicolae Saramandu a făcut cercetări de teren şi la aromânii din ţările balcanice, în vederea elaborării *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* (*ALAR*), în curs de publicare.

[10] Saramandu 1972: 41, 51, 178-179.

[11] cf. Saramandu 1972: 48.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

„labializarea lui *ă* provine: 1 din cauza unei labiale; 2 sub influenţa unui *u* din silaba precedentă sau următoare”[12].

Diftongarea lui *é* la *á* apare după consoane nepalatale în câteva împrumuturi din albaneză şi greacă: *dę́ágă* ‘creangă’ (< alb. *degë*), *mę́ase* ‘mijloc’ (< gr. *μέση*) pentru *mési* în rest, *purtę́ácă* ‘nuia’ (< alb. *purtekë*) pentru *purtécă* în rest.

La fărşeroţi *í* > *ǻ* şi după *r*: *curpǻi̯ă* şi *cuppǻ̆˜ă* pentru *cuprí˜* în rest (< gr. *κουπρία*) ‘gunoi’, *săpǻmă*[13] ‘fărâmă’ (< alb. *thërrime*).

Din analiza *Atlasul dialectal al limbii albaneze*[14] (hărţile 64-66), rezultă că fonemul *ë* [ă] este în albaneză, aşa cum se ştie, o realitate a dialectului tosc, unde el apare atât în poziţie accentuată cât şi în poziţie neaccentuată. În aria dialectului tosc se întâlnesc graiurile aromâneşti de tip fărşerot, unde există, de semenea, fonemul [ə] (rom. *ă*). Comparaţia între română şi albaneză poate fi extinsă pornind de la hărţile 90 şi 91 din vol. I al *Atlasului*, care ne prezintă fonemul [ə] în poziţie neaccentuată, medială şi finală în cuvintele *mëzat* ‘junc’ şi *në rrugë* ‘pe drum’. În dialectul tosc, [ə] se păstrează în aceste poziţii [məzat] şi [nə rugə], în timp ce, în dialectul gheg, formele întâlnite sunt [mzat] şi [n rug], cu sincopa vocalei neaccentuate în poziţie medială sau dispariţia ei în poziţie finală. Situaţia din dialectul tosc e identică cu cea din graiul fărşerot al aromânei, unde [ə] se păstrează în poziţie neaccentuată medială sau finală: *măcare* ‘mâncare’, *nă featǎ* ‘o fată’.

Diftongi şi vocalele scurte finale. În graiul fărşeroţilor *plisóţ* vorbit astăzi în Albania, diftongii *ę́a, ǫ́a* se realizează ca *ę, ǫ*: *fę́tă* ‘fată’ *scǫi* ‘soare’. În ceea ce priveşte diftongul *ę́a*, am notat rostirea lui ca *˜a*: *f˜ată*, fenomen nesemnalat până în prezent la fărşeroţii *plisóţi*, nici la cei stabiliţi în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluţie recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftingul *¤a*: *s¤ari*, în variaţie liberă cu *ǫ*. Rostirile cu *¤a* nu au fost semnalate până în prezent la fărşeroţii din Albania; este posibil să fie vorba de un arhaism sau de o evoluţie recentă, o revenire la rostirea cu *¤a*, sub influenţa fărşeroţilor *şópań*, care l-au păstrat pe *¤a,* netrecut la *ǫ*.

3.1.2. Consonantismul[15]**.** Fărşeroţii din Albania, în afară de *l*, aşa cum se aude la toţi aromânii, prezintă un *ł* (*l* velar) ca în graiul grabovean (datorită influenţei albanezei): *ałás°* ‘las’*, cáłe* ‘cale’*, łun—*‘luni’*, mołt* faţă de *alás°, cále, lun—, mult°* (la fărşeroţii *şópań*)[16].

[12] Capidan 1932: 221.

[13] DDA 1096, s.v. *sÄrmă*.

[14] Gjinari et all. 2007.

[15] În acest subcapitol voi prezenta doar particularităţile de natură fonetică şi unele schimbări care pot indica anumite tendinţe în evoluţia consonantismului acestui grai.

[16] cf. Capidan 1931: 199.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

La nivelul sistemului consonantic semnalăm un fenomen de influenţă al aromânei asupra dilaectului tosc: rostirea grupurilor consonantice *cl*, *gl* ca *cϰ*, *gϰ*. „În aceeaşi zonă sudică, şi grupul paralel *gl* (rostit *gϰ*) a evoluat la fel (I, h. 59 b): vechiul grup *gl* în *gju* „genunchi", *zgjua* „stup", *i gjatë* „lung". Am reţinut reprezentarea pe hărţi a grupurilor consonantice *kl*, *gl* pentru motivul că acestea s-au păstrat mai ales în satele locuite şi de aromânii fărşeroţi, în al căror grai, după cum se ştie, *cl*, *gl* se rostesc *cĺ*, *gĺ*: *cĺa˘e*, *gĺemu*" (Brâncuş 2012: 9).

3.2. MORFOLOGIE

3.2.1. În graiul fărşerot **viitorul** se formează fără conjuncţia (s-): *va cănt°*, *va cănţ*, *va cắntă*, *va cănt*ắ*m°*, *va cănt*ắ*ţ, va cắntă*; forma omonimă cu cea din celelalte graiuri (cu conjuncţia *s*-) are sensul de 'trebuie să...': *va s-cănt°* 'trebuie să cânt'. Th. Capidan explică dispariţia conjuncţiei prin intercalarea pronumelui personal: „*va tsî spun*"[17]. Grigore Brâncuş a pus în evidenţă concordanţele dintre graiul fărşeroţilor şi dialectul tosc al albanezei. Aici se încadrează şi formarea viitorului indicativ ca în albaneză, cu eliminarea conjuncţiei alb. *të*, ar. *să*: alb. *do shkoj*, ar. (fărş.) *va neg°* [18] .

În ceea ce priveşte vechimea viitorului construit cu *va* + *conjunctiv* în aromână, Theodor Capidan consideră că este relativ recent, urme ale vechiului viitor, format cu infinitivul fiind păstrate în adverbul *vaĥĭ* (**va** + *ĥi* < **Ñe* 'fie') 'poate'. Referindu-se la structura formelor de viitor, Nicolae Saramandu observă analogia cu formele verbale compuse din limbile balcanice (greacă, albaneză), subliniind totodată specificul aromânei de idiom romanic – printre idiomurile balcanice: „Astfel, în timp ce în neogreacă şi în albaneză forma de indicativ viitor I – θα[να] χάνω, *do të afroj* – poate fi analizată în auxiliarul *vo˘*+ conjuncţie (elidată în neogreacă) + indicativ prezent, în aromână *va s-cântu* trebuie analizat în: auxiliarul *vo˘*+ conjunctiv prezent. În mod analog trebuie interpretate şi celelalte forme verbale compuse amintite mai înainte. Această particularitate a aromânei se explică prin faptul că forma de conjunctiv prezent din latină s-a moştenit"[19].

Auxiliarul viitorului la fărşeroţii din Albania (zona Përmet) este *u* (cf. dacoromână: *o*): *u s-cănt°* 'o să cânt', iar la cei din zona Corcea este *a*: *a z-cănt°*. Situaţia este asemănătoare în albaneză: *do* „vreau" + conjunctivul: *do të shkoj* „o să merg"; *do* este invariabil şi, probabil, impersonal, ca şi *o* (< lat.

[17] cf. Capidan 1932: 466; vezi şi Saramandu 1984: 457; Saramandu 1969: 155-162; Nevaci 2011: 148.

[18] Brâncuş 2007: 172.

[19] Saramandu 1969: 161.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

volet), corespondentul românesc, care s-a impus relativ târziu în textele scrise. Construcţia albaneză cu *do* + conj. este generală în ambele dialecte principale. În ceea ce priveşte forma de indicativ viitor în limba română cu auxiliarul *vr̦ea* (< lat. *volere),* Grigore Brâncuş o încadrează între „particularităţi gramaticale atribuite substratului”[20], subliniind concordanţele dintre graiul fărşeroţilor şi dialectul tosc al albanezei : alb. *të*, ar. *să*: alb. *do shkoj*, ar. (fărş.) *va neg°* [21].

3.2.2. Graiurile grămostean şi fărşerot ale aromânei prezintă la fel ca limbile romanice portugheză, spaniolă, catalană, occitană – un sistem deictic ternar în ceea ce priveşte adverbele de loc: *a¤á* (*a¤áţi*) ‘aici’< lat. *ac-hac*, *aţía* ‘aici’ < lat. *ecce-hic*, *acló* (*acóţi*) ‘acolo’ (< lat. *eccum-illoc*), la fel ca în graiul din Oltenia (*ací – acía – acólo*); fenomenul se regăseşte în Iberia romanică (portugheză, spaniolă, catalană) şi în occitană.

Adverbele cu semnificaţii general-abstracte, care indicau numai distanţa (în timp sau în spaţiu) faţă de actul vorbirii, ca *hic*, primesc la fel ca pronumele demosntrative, elemente de întărire a valorii deictice (lat. *eccum* + *hic* > it. *qui*, fr. *ici*, sp., pg. *aquí*; lat. *hicce* > rom. *ici, aci*, it. *ci*[22]. Acesta constituie şi o mărturie a legăturilor dintre sistemele pronominale şi cele ale unei anumite categorii de adverbe, pe care unii cercetători le consideră pro-adverbe, nu numai datorită sensului lor general abstract-relaţional, ci şi posibilităţii de reluare a unui circumstanţialelor

Referindu-se la deicticele de loc, Grigore Brâncuş arată că o situaţie asemănătoare există şi în albaneză. Adverbele pronominale *këtu, aty* şi *atje* se distribuie ca rom. *aici, aci* şi *acolo*: *këtu* semnifică „în locul unde ne aflăm, în acest loc”, *aty* „în locul apropiat de conlocutor”, unde se află persoana cu care se vorbrşte, *atje* „într-un loc departe de noi”, raportat deci la persoana a III-a: ***Atje*** *banonte,* ***atje*** *punonte* „Acolo locuia, acolo muncea”[23].

4. LEXIC

4.1. În cercetările noastre de teren la fărşeroţi am înregistrat câţiva **termeni neatestaţi** în *Dicţionarul dialectului aromân* a lui Tache Papahagi:

bi×óc° ‘loc’, *bizbí×°* ‘fluier’, *călămíşte* ‘prumbişte’ (der. de la *călámi*)*, cóţă* ‘strâmt’ (< alb. *koce*), *cutur̆á* ‘bucată de brânză’ (< tc. *guioeuturi*)[24] , *gr̆ámbă*

[20] Brâncuş 2002: 47.
[21] Brâncuş 2007: 172.
[22] Iordan/ Manoliu 1965: 202-203.
[23] Brâncuş 1999: 18-19.
[24] Cf. alb. *kuturú.*

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

‘pir’, *ĝumitícă* ‘cană de băut apă’ (probabil derivat de la *Ìumétă*) , *lafi* ‘bârfă’ (< alb. *lafe*[25]*),* *síŋa* ‘sine’ (lat. *se+ne*)*, viÉ°*‘ ‘viţel’ (< alb. *viç*).

sensuri neatestate în DDA

ancúń° ‘fumez’aţâţ (focul) în celelalte graiuri’ (< lat. **in-cunneare*)[26] , *blánă* ‘bucată de brânză’ (< sl **blana*), *parmaticó* ‘copil deştept (precoce)’ (< gr. *πλιματικός*), *pipiríţă*[27] ‘ardei‘ (derivat din *pipér*, în DDA); noi credem că e un derivat de la radicalul gr. *πιπέρι* ‘ardei’, *ρufÖe*‘minune’ (< alb. *rrufë*)[28], *sămítă*[29] ‘pâine proaspătă’ (< tc. *simit*) , *sărúnă* ‘oraş’ (< *Sărună*)[30], *dádă* ‘bunică’, cf. srb. *dada*, alb. *dadë*, tc. *dady.* DDA îl înregistrează numai cu sensul de ‘mamă’, păstrat în vorbirea fărşeroţilor *şópań*; *átă* ‘mama’, cf. alb. *atë* ‘tată’, pl. ‘părinţi’ este un împrumut recent la fărşeroţii din Albania.

4.2.Câţiva termeni înregistraţi de noi prezintă interes privind *concordanţele cu albaneza*:

bánă, s. f. ‘viaţă’. DDA pune sub semnul întrebării originea directă din albanezul *banë*, care în albaneză (învechit) semnifică ‘locuinţă, colibă ciobănească’. În aromână există verbul *bânéË°* ‘trăiesc’ de la care, probabil, pe teren aromânesc, s-a realizat un derivat regresiv *bană*, cu sensul ‘viaţă’.

Élimeán, înregistrat de DDA numai cu sensul ‘băiat‘, l-am atestat cu sensul vechiului albanez *çilimi* ‘copil (3-8 ani), fiu’.

fumény, pl. *fuményă* ‘copilul, copiii dintr-o familie’ < lat. *familia.* Pentru sens, comp. alb. *fëmijë*[31] ‘copil’ (< lat. *familia*), cu deosebirea că, în timp ce în aromână prin *fumény* înţelegem ‘totalitatea copiilor dintr-o familie’, în albaneză sensul include şi părinţii ‘membrii familiei’

ÌiÌá (invariabil) < alb. *xhixha* ‘scânteie’: *Nu teapr¤áÖ di foc°, easti ÌiÌá* ‘nu te apropia de foc, este scânteie’

úmplu ‘împlinesc (anii)’, cf. alb. *mbush* ‘împlinesc (anii)’: *Méni umplú˜ ÐnÐţ ań*; cf. *Unë mbusha njëzet vjet.*

*noÇnă˜*a dobândit sensul de ‘tânăr’, fiind un calc semantic după albanezul *i ri* ‘1. nou; 2. tânăr’; la fel şi grecul *νεος¨*; termenul apare şi în sintagma *nveástâ náu* ‘nevastă tânără’

---

[25] Termen dialectal în albanezăcu sensul ‘vorbă’; cf. tc. *laf.*

[26] Etimologie necunoscută în DDA.

[27] Pentru *pipiríţă*, DDA nu atestă sensul de ‘ardei’. Este atestat sensul ‘solniţă’.

[28] Sens neatestat DDA; atestat în Saramandu 2007: 546 (s.v. *rufÖe*).

[29] *sămítă*, iniţial însemna ‘pâine făcută cu maia din năut’.

[30] În DDA 1061, s.v. *sărúnă*, se afirmă „cuvânt inexistent”, cu valoare poetică. Cuvântul e prezent şi astăzi în vorbirea fărşeroţilor *şópaâ* cu sensul ‘oraş’.

[31] Vezi şi Brâncuş (1999: 84) „*femeie* avea, până în secolul al XVII-lea sensul *familie, casă*, *neam* (pop.), înţelegându-se toţi membrii unei familii, ori numai soţia şi copiii” şi Vătăşescu 1997: 17.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

O altă categorie o reprezintă cuvintele de origine latină comune cu albaneza, neînregistrate ca fomă sau ca sens în alte graiuri; cuvintele sunt semnalate şi comentate pentru aromână, în general, de Cătălina Vătăşescu[32]:

ănt° 'a citi', alb. *këndoj* (< lat. *cantare*), în alte graiuri *Íivăséscu* (< gr. *διαβάζω*)

númir° 'a număra', alb. *numëroj* (< lat. *numerare*), în celelalte graiuri: *misúr°* < lat. *mensurare*)

scríir° 'a scrie', alb. *shkruaj* (< lat. *scribere*), în alte graiuri *nyrăpséscu* (< gr. *γράφω*)

săm†° 'sfânt', alb. *i shentjë* (< lat. *sanctus*), în alte graiuri *aÐ°* (< gr. *άγιος*).

Câţiva termeni comuni cu albaneza, înregistraţi de noi la fărşeroţii din Albania au fost discutaţi recent de Grigore Brâncuş:

barË° 'alb', alb. *barδë*

daş° 'drag', alb. *dash* 'berbec'; în aromână avem de-a face cu evoluţie semantică, la început termenul semnifica 'mielul preferat'

şútă 'oaie fără o ureche', alb. *shutë.*

S-au păstrat, de asemenea, foarte bine, în dialectul aromân, termeni de origine latină în domeniul prelucrării lânii şi a ţesutului la războiul de ţesut : *ţes°* 'a ţese' < lat. *texere*, *urËắsc°* 'urzesc' < lat. *urdire*, *fus°* 'fus', *fúrcă* 'furcă' < lat. *furca*, *spată* 'spată' < lat. *spatha*, *ɤłţă* 'liţă' < lat. *licia*, *caír°* 'caier' < lat. **caiulus*, *gɤem°* 'ghem'< lat. **glemus, torc°* 'torc' < lat. *torquere* etc, termeni generali în aromână.

Se ştie că aromâna a păstrat din latină câţiva termeni, neîntâlniţi în dacoromână, pe care i-am atestat în graiul fărşerot: *amint°* 'a câştiga (bani); a naşte' <lat. *augumentare*; *dimănd°* 'a trimite vorbă; a chema' < lat. *demandare*; (mi) *dirín°* 'a se chinui' < lat. delirare; (mi) *dę́apir°* 'a dispera; a-şi smulge părul' < lat. *depilare*; *sărín* 'locul unde se pune sare pentru oi' < lat. **salinea* (pl. *salinae*), care apare şi în albaneză sub forma *shëllirë* 'saramur[*'; ápiră* 'răsare soarele' < lat. **aperire*; *ţę́áţiră* 'năut' < *cicer, -rem*; *sué×°* 'lâna care se tunde de pe burta oii' < *sub-illia*; *uínă* 'ovină' < lat. *ovina.*

În cea ce priveşte lexicul, schimbările produse în gariul fărşeroţilor din Albania se explică îndeosebi prin influenţa recentă exercitată de limba albaneză: *det˜urimíşt—*'obligatoriu', adv. < alb. *detyrimisht*; *óse* 'sau' < alb. *ose*; *vétăm* 'doar că' < alb. *vetëm.*

Un alt aspect al traiului aromânilor în mediul balcanic este ilustrat convingător de formulele de politeţe, comune adesea cu cele întâlnite în limbile balcanice. Există concordanţe cu albaneza: *mi nclín° áli tińíe* '[lit.]

[32] Vătăşescu 1997: 45, 441.

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

mă închin onoarei voastre' = alb. *falemenderit*; cu greaca: *hiratímati múlti* 'complimente multe' = gr. *πολλά χαιρετίσματα*; *cu nÖerdu* 'să fie cu noroc' = *με κέρδος* etc.

Includem în categoria concordanţelor cu albaneza formule de mulţumire având, ca centru, cuvinte precum ar. *ambár°* 'auguri'< alb. *mbarë*; ar. *bánă* 'viaţă', probabil un derivat regresiv de la *bănéË°* < *banoj* 'a vieţui, a locui'; *tińíe* 'respect, onoare' <gr. *τιμή*:

ar. *Lucr©ambár°* 'Lucru cu noroc' = alb. *Puna mbarë*;

ar. *S-ţâ ímnâ lúcrulu ambár°* 'Să-ţi meargă bine' = alb. *Të të shkojë puna mbarë/ Të të shkojë mirë*;

ar. *Mi nc×în° áli tińíe* 'Mă închin valorii voastre, onoarei voastre' = alb. *Faleminderit*;

ar. *Anc×înâÉúń múlti* 'Complimente multe'= alb. *Shumë të fala*;

ar. *S-ţâ bânęáÊă fumęá×a* 'Să-ţi trăiască copiii'= alb. *Të rrofshin fëmijët*;

ar. *Ş-la tíni sâ s- t¤árnâ amó* 'Şi la tine să se întoarcă acum' = alb. *Paç të njejtin fat!/U*

gëzofsh edhe ti/ Në kokën tende/ Edhe në fëmijet tuaji;

ar. *S-a˜ Ëú©â búnâ* 'Să ai o zi bună'= alb. *Ditën e mirë.*

5. Aria geografică şi statutul social al graiului fărşerot vorbite de diferite generaţii, precum şi caracteristica ansamblului lexicului selectat au fost descrise în lucrare prin raportare la albaneză, albaneza şi româna caracterizându-se, în interiorul uniunii lingvistice balcanice, printr-o strânsă înrudire. Această înrudire se observă, în întregul sistem al celor două limbi, în sistemul fonetic, în structura morfologicã, în construcţia sintacticã, în frazeologie, în formarea cuvintelor şi în vocabular. Prin convieţuirea îndelungată cu popoarele în mijlocul cărora trăiesc aromânii au introdus în dialectul lor elemente împrumutate de la greci, albanezi, slavi, turci, cu care însă nu s-au identificat niciodată din punct de vedere etnic sau lingvistic, prin aromâni dăinuind în timp efigia Romei în spaţiul balcanic.

BIBLIOGRAFIE

Brâncuş, Gr., 1999, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Brâncuş, Gr., 2007, *Studii de istorie a limbii române*, I, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Capidan, Th., 1922, „Raporturile albano-romane" *în Dacoromania*, II, 1921–1922, 444–454.

Capidan, Th., 1926, *Romanii nomazi. Studiu din viaţa romanilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926 (extras din *Dacoromania*, IV).

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)

Capidan, Th., 1932, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Cluj, 1932 (extras din *Dacoromania*, VI).
Papahagi, T., 1974, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* ediţia a doua augumentată, (DDA), Bucureşti, Editura Academiei Române.
Gjinari, J (coord.), Beci, B., Shkurtaj G., Gosturani Sh., *Atlasi dialektologjik I gjuhës shqipe*, vol. I, Napoli, 2007.
Iordan, I. / Manoliu, M., *Introducere în lingvistica romanică,* Bucureşti, 1965.
Nevaci, M., 2011, *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea*, Editura Cartea Universitară*,* Bucureşti, 2007; ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Universitară*,* Bucureşti, 2011.
Rosetti, Al., 1930, „Cercetări asupra graiului românilor din Albania", *Grai şi suflet*, IV, 1930, 1-83.
Saramandu, N., 1969, „Sistemul formelor verbale compuse în aromână", *Fonetică şi dialectologie,* VI, 155–162.
Saramandu, N., 1972, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Saramandu, N., 1984, „Aromâna", in: V. Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, Scrisul românesc, 423–475.
Saramandu, N., 2007, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale Glosar,* Bucureşti, Editura Academiei Române.
Vătăşescu, C., 1997, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, Ministerul Educaţiei, Institutul Român de Tracologie.

Manuela NEVACI
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2831 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:19:48 UTC)